

КРИТЕРІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

V. Cherkaska,
PhD Public Administration, specialty, PhD of the Interregional academy of management a personnel

CRITERIA FOR THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN SECTOR

Дослідження економічної сутності сталого розвитку дозволило зробити висновок про те, що вона є альтернативою тим кризовим процесам, які відбувалися останні десятиліття в Україні, і результатом яких стала втрата лідируючих позицій держави в системі міжнародних відносин, а також значні втрати виробничого потенціалу і зростання рівня бідності населення, особливо в сільській місцевості.

Визначено, що пріоритетність розвитку аграрної сфери щодо інших галузей економіки обумовлено такими об'єктивними обставинами: попит на продукцію сільського господарства нееластичний; у короткостроковому періоді структурні цикли економіки, погодні умови роблять значний вплив на врожайність сільськогосподарських культур і продуктивність тварин.

Запропоновано як критерій використовувати статичні та динамічні результати. У зв'язку з цим, критерії сталого розвитку аграрного сектору у різних авторів різняться в залежності від їх підходу до визначення стійкості. Виділено такі критерії стійкості: зростання обсягів виробництва; рівномірне надходження продукції без перебоїв за роками; забезпечення планової врожайності за будь-яких погодних умов; забезпечення планових валових зборів; здатність агросистем протистояти несприятливим погодним умовам.

Систематизовано та узагальнено перелік обмежуючих макроекономічних чинників, що перешкоджають переходу сільського господарства до сталого розвитку: в результаті непродуманої аграрної політики при переході до ринку відбулося різке падіння всіх основних складових виробничого потенціалу в сільському господарстві: землі, основних фондів і трудових ресурсів; спотворені і несправедливі міжгалузеві відносини, в рамках яких триває політика диспаритету цін між сільгосппродукцією та промисловими товарами; витіснення сільськогосподарських виробників з вітчизняного ринку продовольства, зростання імпорту; відтік капіталу з сільського господарства в інші галузі економіки, низький рівень інвестицій в основний капітал; платоспроможний попит населення, який можна оцінювати за рівнем наявних ресурсів у середньому на одного члена домогосподарства в місяць, постійно ведуть моніторинг соціально-трудова сфери села.

The study of the economic nature of sustainable development has made it possible to conclude that it is an alternative to the crisis processes that took place in recent decades in Ukraine, which resulted in the loss of the leading position of the state in the system of international relations, as well as significant losses of productive capacity and population poverty growth. , Especially in the countryside.

It is determined that the priority of development of the agrarian sphere in relation to other branches of the economy is due to the following objective circumstances: demand for agricultural products is inelastic; In the short run, the structural cycles of the economy, weather conditions have a significant impact on crop yields and animal productivity.

It is proposed to use static and dynamic results as a criterion. In this regard, the criteria for the sustainable development of the agrarian sector in different authors vary, depending on their approach to determining the stability. The following sustainability criteria are emphasized: growth of volumes of production; Uniform flow of products without interruptions over the years; Provision of planned yields in all weather conditions; Provision of planned gross fees; The ability of agro systems to withstand adverse weather conditions.

A list of restrictive macroeconomic factors hindering the transition of agriculture to sustainable development was systematized and summarized: as a result of ill-considered agrarian policy, during the transition to the market, a sharp drop in all major components of production potential in agriculture was observed: land, fixed assets and labor resources; Distorted and unfair inter-branch relations, within which the policy of price disparity between agricultural products and manufactured goods continues; Displacement of agricultural producers from the domestic food market, import growth; The outflow of capital from agriculture to other sectors of the economy, the low level of investment in fixed assets; Solvent demand of the population, which can be estimated by the level of available resources on average per household member per month. Constantly monitoring the social and labor sphere of the village.

Ключові слова: аграрний сектор, критерії сталого розвитку, стійкість, макроекономічні чинники, аграрна політика, сільське господарство, виробничий потенціал, міжгалузеві відносини, диспаритет цін.

Key words: agrarian sector, criteria for sustainable development, stability, macroeconomic factors, agrarian policy, agriculture, production potential, interdisciplinary relations, price disparity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ І ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Дослідження економічної сутності сталого розвитку дозволило зробити висновок про те, що вона є альтернативою тим кризовим процесам, які відбувалися останні десятиліття в Україні, і результатом яких стала втрата лідируючих позицій держави в системі міжнародних відносин, а також значні втрати виробничого потенціалу і зростання рівня бідності населення, особливо в сільській місцевості.

Перш за все, аграрний сектор відіграє незамінну роль у задоволенні життєвих першорядних потреб людини — в забезпеченні його продовольством. Україна володіє найбільшим у світі сільськогосподарським потенціалом. Сільськогосподарські угіддя займають 42 млн гектарів, або 70% загального фонду країни. 78,9% сільськогосподарських угідь — орні землі (рілля) і багаторічні насадження, 13,0% — пасовища, 8,4% — сіножаті. Найвища частка орних земель — у степових районах (70—80%) і лісостеповій зоні. Пасовища зосереджені, в основному, в Карпатах, на Поліссі та в південно-східних степових областях, сіножаті — в долинах рік лісової і лісостепової зон.

Україна характеризується високим ступенем освоєння земельного фонду; на сільськогосподарські угіддя припадає 60% його площі. Характерною рисою структури сільськогосподарських угідь України є загальна висока питома вага розораних земель (80%), а в Кірово-

градській, Вінницькій і Тернопільській областях він складає близько 90%. Інші площі використовуються під багаторічні насадження (1,5%), сінокоси (3,1%) і пасовища (11%). На структуру сільськогосподарських угідь впливають природні, економічні і соціальні фактори. Так, землі лісостепової зони розорані на 85,4%, землі Полісся — на 68,9% (тут майже третину площі сільськогосподарських угідь займають природні кормові угіддя).

Основу посівних площ України складають посіви зернових культур (56%). Вони відіграють провідну роль у всіх областях України, особливо тих, що розташовані у степовій і лісостеповій зонах.

На нашу думку, в забезпеченні сталого розвитку української економіки одне з найважливіших місць належить аграрному сектору — галузі, яка не тільки забезпечує продовольчу безпеку, а й визначальною соціальною кліматом країни. Існування об'єктивних передумов стабілізації і подальшого розвитку аграрної сфери підтверджують багато вітчизняні дослідники.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Вагомий внесок у наукові дослідження проблем розвитку аграрного сектору належить працям провідних вчених, як-от О. Бабенко, К. Бібарсов, В. Захарченко, Ю. Кузнецова, Т. Нагачевська, Д. Окладнікова, О. Присяжнюк, М. Плотнікова, Г. Хохлова, Дж. Френч та інші.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є формування критеріїв сталого розвитку аграрного сектору та розробка пропозицій вирішення проблемних питань зумовила актуальність даної статті.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Як зазначають автори, розвиваючи сільське господарство, Україна може забезпечувати продовольством не тільки своє населення, а й виступати активним суб'єктом світового продовольчого ринку [4, с. 225].

На думку відомих вітчизняних вчених О. Присяжнюк, М. Плотнікова, наявність природних і трудових ресурсів, значний інтелектуальний потенціал, реальні фінансові можливості держави, поряд зі сприятливою зовнішньо-економічною кон'юнктурою, забезпечують умови, необхідні для сталого розвитку сільського господарства [2, с. 165].

Нами зазначається, що пріоритетність розвитку аграрної сфери щодо інших галузей економіки обумовлено такими об'єктивними обставинами:

- попит на продукцію сільського господарства нееластичний;
- у короткостроковому періоді структурні цикли економіки, погодні умови роблять значний вплив на врожайність сільськогосподарських культур і продуктивність тварин.

Важливе місце в числі об'єктивних передумов переходу аграрної сфери до сталого розвитку займають національні, етнічні особливості українського сільського способу життя, особлива, в силу просторово-територіальної специфіки, роль села в соціальному і економічному житті українського суспільства.

Переважаюча більшість поселень України виникли як сільськогосподарські, що багато в чому визначило менталітет і культурно-моральні традиції народу України. Збереження сільськогосподарської зайнятості, таким чином, є найважливішою умовою збереження культури і самобутності країни.

Крім того, саме сільське населення формує рівень народжуваності в Україні. За даними Державної служби статистики України, в середньому на одну сільську сім'ю припадає в 1,4 рази більше дітей, ніж на міську. Це означає, що скорочення сільських сімей на 1 млн призводить до зменшення числа дітей на 400 тис. [1].

Таким чином, в умовах сформованої тенденції прискореного падіння чисельності сільського населення і тривалості його життя, відсутність своєчасних і комплексних заходів з підвищення стійкості розвитку аграрної сфери, тягне за собою збільшення загальнонаціонального демографічної кризи.

Ми згодні з думкою В. Бабенко, що час ринкових реформ для нашої країни було періодом багатьох втрачених можливостей в сільському господарстві [3, с. 116]. Деградаційні процеси ще не зупинені, і весь набір загроз залишається реальним. Повільно і недостатньо ефективно проводиться політика щодо фінансового оздоровлення, сільськогосподарських підприємств. Низька платоспроможність сільгосптоваровиробників призводить до згорання промисловості, яка працює на аг-

ропромислову сферу. Виснажується родючість землі — основного виробничого потенціалу. Все це вказує на необхідність якнайшвидшого прийняття комплексу заходів по стабілізації і розвитку аграрної сфери, орієнтованих на довгострокову перспективу. Все більше сільськогосподарських організацій прагне до введення нових технологій і освоєння досягнень науково-технічного прогресу. Таким чином, створюються передумови для розвитку аграрного сектору.

Для об'єктивної оцінки реалізованих і запланованих до здійснення заходів необхідний критерій, який визначає стійкість аграрного виробництва. Як критерій можуть виступати як статичні, так і динамічні результати. Критерій — це головна ознака, найбільш точно характеризує сутність стійкості виробництва. У зв'язку з цим, критерії сталого розвитку аграрного сектору у різних авторів різняться в залежності від їх підходу до визначення стійкості.

Так, Ю. Кузнецова та інші автори розглядають стійкість аграрного виробництва як неухильне збільшення виробництва за рахунок усунення різких спадів і коливань по рокам з мінімальним впливом несприятливих умов [5, с. 52]. Цим визначенням відповідають такі критерії стійкості:

- зростання обсягів виробництва;
- рівномірне надходження продукції без перебоїв по роках;
- забезпечення планової врожайності за будь-яких погодних умовах;
- забезпечення планових валових зборів;
- здатність агросистем протистояти несприятливим погодним умовам.

Дж. Френч вважає, що стійкість аграрного виробництва досягається зниженням його коливання, підвищенням ефективності використання ресурсів і якості виробленої продукції [7]. Критеріями стійкості при цьому виступають:

- здатність протистояти негативним впливам з метою попередження або ослаблення спадів виробництва;
- здатність безперервно підтримувати оптимальну пропорційність у розвитку відтворення в масштабах країни;
- забезпечення планомірного нарощування обсягів продукції при мінімальних відхиленнях від рівня попередніх років.

На думку вчених Т. Негачевської та В. Захарченко, стійкість АПК досягається шляхом адаптивної інтенсифікації сільського господарства, освоєння низьковитратних технологій в землеробстві зі зменшенням залежності від зовнішніх умов і посиленням диверсифікації [6, с. 38]. До критеріїв стійкості автори відносять:

- стабільний розвиток виробництва при мінімальній залежності його від погодних умов;
- стабільна тенденція обсягів виробництва по роках з мінімальним впливом на нього несприятливих умов при оптимальній економічній ефективності.

З точки зору інших учених, критерії сталого розвитку аграрного виробництва визначаються в процесі дослідження динаміки основних показників стійкості.

Розрізняти дві основні групи критеріїв. Перша пов'язана із забезпеченням продовольчої безпеки і включає рівень доходів населення, валютних резервів, пе-

рехідних запасів продовольства, імпорتنих продуктів в структурі споживання та тощо. Друга група об'єднує в собі специфічні критерії: структурні показники аграрного виробництва, показники стану меліорації, забезпеченості насіннєвим фондом та ін.

Деякі автори, говорячи про сталість розвитку сільськогосподарства, виділяють агрономічну стійкість (стійкість галузі рослинництва), під якою розуміється збереження продуктивності сільськогосподарських угідь на протязі досить тривалого періоду. Аналогічно можна говорити і про стійкість галузі тваринництва, тобто щодо довгостроковому і рентабельне розвитку цієї сфери виробництва за умови ефективного використання новітніх досягнень в області генної інженерії і прогресивних зооветтехнологіях.

Ряд дослідників, при оцінці стійкості господарювання вважають за необхідне розглядати екологічну складову як основний елемент побудови виробничої діяльності. Відповідно до цього підходу, критерії стійкості приймають, перш за все, екологічну орієнтацію.

Наприклад, стійкість розвитку регіональних агросистем доцільно оцінювати за двома критеріями: а) критерій глобальної екологізації — зниження ризику катастроф, конкурентоспроможність (екологічна репутація); регіональний критерій — зростання обсягу і продуктивності природних ресурсів, підвищення рівня і якості життя населення [4, с. 225].

Не заперечуючи важливості та обґрунтованості наведених вище авторських позицій, слід зазначити, що для організації ефективного моніторингу процесу переходу до сталого розвитку та ходу виконання відповідних програм, необхідна наявність сукупності критеріїв, здатних всебічно відображати динаміку факторів стійкості і ступінь їх впливу на траєкторію розвитку аграрного сектора.

Виходячи з визначення сталого розвитку як динамічної рівноваги аграрного виробництва, постійно зазнає якісну трансформацію, можна зробити висновок, що на шляху до стійкості сільськогосподарства необхідно, перш за все, досягнення зазначеного рівноваги, стабілізації виробництва продовольства. В аграрному секторі критерієм зазначеного рівноваги виступає, на наш погляд, досягнення стабільного зростання сільгоспвиробництва за роками і, в кінцевому рахунку, рішення проблеми продовольчої безпеки. Це — вихідна точка, від якої починається зосередження зусиль виключно на якісному перетворенні системи АПК при збереженні наведеного вище критерію.

На другому етапі реалізації концепції сталого розвитку, результати якісної трансформації аграрної сфери регіону повинні відповідати таким критеріям, у порядку убунання їх значущості:

— економічний — забезпечення послідовного нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції за рахунок подолання впливу несприятливих зовнішніх і, перш за все, природних факторів, зростання інвестиційної активності і маси прибутку в усіх категоріях господарств;

— соціальний — зростання доходів і розвиток соціально-культурного обслуговування на селі, підвищення загального рівня життя сільського населення;

— екологічний — підвищення родючості ґрунтів, охорона земельних ресурсів і природних екосистем, за-

побігання в процесі виробництва і переробки сільськогосподарської продукції забруднень місць поселення, праці і відпочинку людей.

Сталий розвиток сільського господарства належить до складних соціально-економічних моделей і в будь-який момент часу піддається впливу великої кількості різних обмежуючих факторів, класифікація яких необхідна для визначення перспективних напрямків підвищення стійкості аграрного виробництва.

На думку О. Присяжнюка, в основу класифікації чинників, що впливають на стійкість аграрного виробництва, можуть бути покладені такі ознаки: ставлення до середовища виробництва, ступінь активності участі в процесі виробництва, характер впливу на результати господарської діяльності. На думку цього автора, особливе місце в системі чинників сталого розвитку займають фактори зовнішнього і внутрішнього середовища, крім яких слід розрізняти погодно-кліматичні, організаційно-економічні, екологічні та соціальні фактори [2, с. 166].

О. Присяжнюк вказує на той факт, що ефективність аграрного сектора не тільки в сучасних умовах, а й у майбутньому буде диктуватися трьома групами факторів: економічними, соціальними і екологічними [2, с. 167].

Нами зазначається, що сільськогосподарське виробництво здійснюється під впливом системи зовнішніх умов і внутрішніх чинників, сукупність яких визначає його ефективність, тенденції і динаміку розвитку. При цьому процес глобалізації світогосподарських зв'язків розглядається в доступній для огляду перспективі як одне з визначальних зовнішніх умов функціонування аграрної сфери будь-якої країни, в тому числі і України. Внутрішні чинники і, перш за все, менеджмент підприємств АПК і використовувані технології, повинні наближатися до світових стандартів.

Динаміка розвитку агропромислового комплексу, в тому числі і сільського господарства, безпосередньо пов'язана з макроекономічною ситуацією і міжгалузевими пропорціями і їх оптимізація — найважливіший фактор сталого розвитку АПК.

ВИСНОВКИ

Разом з тим, багато вчених вказують на існування ряду обмежуючих макроекономічних чинників, що перешкоджають переходу сільського господарства до сталого розвитку. Нами систематизовано та узагальнено перелік цих факторів:

1. У результаті непродуманої аграрної політики при переході до ринку відбулося різке падіння всіх основних складових виробничого потенціалу в сільському господарстві: землі, основних фондів і трудових ресурсів.

2. Спотворені і несправедливі міжгалузеві відносини, в рамках яких триває політика диспаритету цін між сільгосппродукцією та промисловими товарами. В результаті вилучається значна частина створеного в сільському господарстві доходу, вкрай низькими залишаються інвестиційні можливості сільськогосподарських товаровиробників.

3. Витіснення сільськогосподарських виробників з вітчизняного ринку продовольства, зростання імпорту.

4. Відтік капіталу з сільського господарства в інші галузі економіки, низький рівень інвестицій в основний капітал.

5. Платоспроможний попит населення, який можна оцінювати за рівнем наявних ресурсів у середньому на одного члена домогосподарства в місяць. постійно ведуть моніторинг соціально-трудової сфери села. Дослідження останніх років показали, що жителів села зараз найбільшою мірою, крім матеріального становища сім'ї та стану здоров'я, турбує майбутнє.

Література:

1. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року [Електронний ресурс]: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 806-р від 17 жовтня 2013 р. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80>

2. Присяжнюк О. Удосконалення моделі управління аграрними проектами [Електронний ресурс] / О. Присяжнюк, М. Плотнікова // Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal. — 2017. — Vol. 3. — No. 1. — P. 164—172. — Mode of access: www.are-journal.com

3. Babenko V.O. Modelling of factors affecting innovational agricultural activity of enterprises AIC in Ukraine / V. O. Babenko // Scientific bulletin Polissia. — 2017. — Vol. 1 (9), P. 2. — P. 115—121.

4. Дацій О.І., Гаман М.В., Дацій Н.В. Інноваційна модель розвитку економіки України в умовах глобалізації: монографія / О.І. Дацій, М.В. Гаман, Н.В. Дацій. — Донецьк: Юго-Восток, 2010. — 370 с.

5. Кузнецова Ю. Науково-методичні засади розвитку маркетингу інновацій аграрних підприємств [Електронний ресурс] / Ю. Кузнецова // Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal. — 2015. — Vol. 1. — № 2. — P. 51—62. — Mode of access: www.are-journal.com

6. Nagachevska T. Financing mechanisms for investment projects in the agricultural sector of Ukraine's economy involving angel investors / T. Nagachevska, V. Zakharchenko // Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics. — 2014. — № 6 (159). — P. 37—42. <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2014/159-6/7>

7. French J. Innovation in agriculture: a key process for sustainable development [Electronic resource] / J. French, K. Montiel, V. Palmieri. — Mode of access: <http://repositorio.iica.int/bitstream/11324/2607/1/BVE17038694i.pdf>

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Strategy of Development of the agricultural sector for the period 2020", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80> (Accessed 05 Feb 2018).

2. Prysiazhniuk, O. and Plotnikova, M. (2017), "Improving the model of agricultural project management", Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal, vol. 3, no. 1, pp. 164—172, available at: www.are-journal.com (Accessed 05 Feb 2018).

3. Babenko, V.O. (2017), "Modelling of factors affecting innovational agricultural activity of enterprises AIC in Ukraine", Scientific bulletin Polissia, vol. 1 (9), p. 2, pp. 115—121.

4. Datsii, O.I. Haman, M.V. and Datsii, N.V. (2010), Innovatsijna model' rozvytku ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Innovative model of economic development of Ukraine in the conditions of globalization], Yuho-Vostok, Donetsk, Ukraine.

5. Kuznetsova, Yu. (2015), "Scientific and methodical bases of development of marketing of innovations at agrarian enterprises", Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal, vol. 1, no. 2, pp. 51—62, available at: www.are-journal.com (Accessed 05 Feb 2018).

6. Nagachevska, T. and Zakharchenko, V. (2014), Financing mechanisms for investment projects in the agricultural sector of Ukraine's economy involving angel investors. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, vol. 6 (159), pp. 37—42, <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2014/159-6/7> (Accessed 05 Feb 2018).

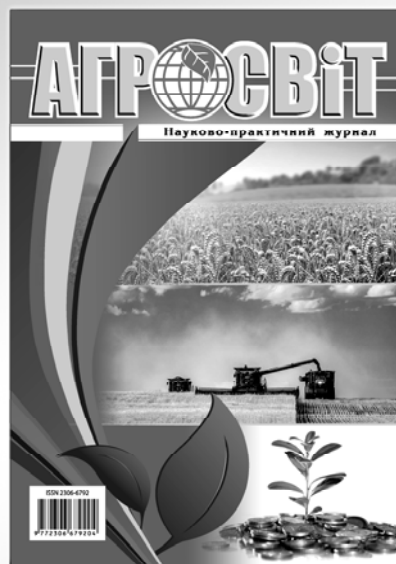
7. French, J. Montiel, K. and Palmieri, V. (2014), Innovation in agriculture: a key process for sustainable development, available at: <http://repositorio.iica.int/bitstream/11324/2607/1/BVE17038694i.pdf> (Accessed 05 Feb 2018).

Стаття надійшла до редакції 01.02.2018 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ